

Тақриз

ба рисолаи Салимиён Озар Саидзод дар мавзӯи “Мафҳуми “ғам” ва омилҳои ғамбарангез дар маснавиёти Мирзо Абдулқодири Бедил” барои дарёфти дараҷаи илми номзоди илми филология аз рӯи ихтисоси

10.01.01 -Адабиёти тоҷик.

Омӯзишу баррасии мафҳумҳои мавзӯии адабиёти пурғановати гузаштаи форсии тоҷикӣ, хоса қисмати манзуми он, дар адабиётшиносии ватании мо агарчи бе собиқа нест, боз ҳам ривочи чандоне надоштааст. Пурбасомадтарин мафҳумҳои мавзӯии адабиёти форсии тоҷикӣ дар осори адабиётшиносӣ агарчи ба таври алоҳида, монографӣ таҳқиқу баррасӣ нашудаанд, вале дар зимни таҳлилу омӯзиши осори бадеии шоирон ё даст кам, асарҳои алоҳидаи адибон мавриди гуфтугӯи муҳаққикон гардидаанд. Мафҳуми “ғам” ва атрибутҳои он “дарду ранҷ”, “ҳасрат”, “андӯх”, “ғусса” ... дар таҳқиқоти адабиётшиносӣ мавриди омӯзиши хос ва илмӣ қарор нагирифтааст. Аз ин лиҳоз, дар мавзӯи “Мафҳуми “ғам” ва омилҳои ғамбарангез дар маснавиёти Мирзо Абдулқодири Бедил” навиштани рисолаи таҳқиқӣ аз тарафи унвонҷӯ Салимиён Озар Саидзод шоистаи таҳсин ва дастгирӣ буда, то ҷое ин ҳалои пажӯҳиширо дар илми адабиётшиносии ватанӣ пур ҳоҳад намуд. Мафҳуми “ғам” ва гунаҳои ифодакунандаи он агарчи мафҳум ё мақулаҳои равшанӣ мебошанд, вале дар таҳқиқоти имрӯзии адабиётшиносӣ пажӯҳиши мафҳумҳои интизоъии мутанаффиз дар таҳайюлро, ки адабиёти бадеӣ, хоса шеър бидуни онҳо офарида намешавад, аз унсурҳои асосии ҷанбаи таҳқиқоти адабӣ медонанд, ки бар зарурати омӯзиши ин мавзӯъ меафзояд. Ҳар осори адабӣ, пеш аз ҳама, маҳсули таҷрибаи ҳаётии офаринандаи он ва бозгӯи сарнавишти бадеии ӯ бо каломии муҳайял буда, маҳз тавассути он ба ҷаҳони ботинии қаҳрамонони асар метавон роҳ ёфт. Аз ин нигоҳ равшанӣ ҳолати адибон дар осори онҳо бозтоби дақиқтаре дорад, то дар ҳаёти воқеӣ, ки онҳоро мебинему

мешиносем. Дар рисолаи мавриди гуфтугӯ ин мавзӯ аз қадимтарин замонҳо, огози тамаддуни башарӣ ва инъикоси он дар нахустин осори хаттии мавчуд ба таҳқиқ гирфта шудааст. Дар муқаддимаи рисола аз аҳаммияту зарурати интихоби мавзӯ, пешинаи омӯзиши ин мавзӯ, ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот, равиши таҳқиқ ва заминаҳои назарии он, навғониҳои муаллиф дар ин замина, сарчашмаҳои таҳқиқот, аҳаммияти назариявӣ ва амалии он сухан рафтааст. Дар ин қисмат зикри ин нуктаро лозим медонем, ки дар пешинаи омӯзиши мавзӯ муаллиф ба ҷои дараҷаи омӯзиши рӯзгору осори Мирзо Абдулкодири Бедил, ки муфассалан аз тарафи муҳаққикони ҳамватани мо сурат гирифтааст, мебоист бевосита ба пешинаи таҳқиқи мавзӯи мавриди баррасии рисола, яъне мафҳуми “ғам” ва омилҳои ғамбарангез дар адабиёти форсии тоҷикӣ мепардохт, беҳтар буд.

Дар боби аввали рисола, ки “Баррасии ҷойгоҳи ғам дар адён, асотир ва илму адаб” унвон дошта, фарогири се фасл мебошад ва дар онҳо муаллиф ба таҳлилу баррасии ин мавзӯ дар осори динӣ, мазҳабӣ, асотирӣ, афкор ва дидгоҳҳои файласуфону ҳакимони шарқиву ғарбӣ дар замина пардохта, ҳамчунин масъаларо аз назари шоирон мавриди омӯзиш қарор додааст. Дар ин маврид муаллифи рисола аз нақшу мақоми динҳои қадимии ҷаҳони муосир дар сабти мавзӯи ғаму ранҷ дар осори хаттии онҳо сухан ба миён оварда, таълимоти Буддои Сидхартҳаро нахустини мактаби фалсафӣ-диние медонад, ки ғаму андӯхро зоидаи омолу орзуҳои моддӣ, хирсу шахват шинохтааст ва дар дигар равиҳои динӣ-фалсафии Ҳинди бостон – санкхя, ки иллати асосии дарду ғамро дар вучуди ҳуди инсон медид, муайян кардааст.

Масъалаи бавучудоии ғамро дар ҷомеаи башарӣ аз дидгоҳи Куръон ва дини ислом муаллиф аз офариниши Одам ва нофармони Иблис дар амри Парвардигор оид ба сачдаи ин ашрафи махлуқот дониста, бар он аст, ки нахустин касе, ки гирифтори ғаму дарду ноқомӣ гаштааст, Иблис мебошад. Дар ин маврид низ саркашӣ, манманӣ мӯҷиби гирифтории шахс ба дарду ғам мебошад, ки баъдан дар шеърҳои адаби гузаштаи мо мавриди нақӯҳиши доимӣ

ва тимсолу намунаи худхоӣ ва худбинӣ гардид ва сабаби халки осори бисёре ҳам дар ин замина шудааст. Мулохизаҳои муаллиф дар ин фаслҳо бо овардани гуфтори сӯфиёну орифон дар раво будани ҳузни писандида ба истилоҳи муаллиф мамдуҳ ва нораво будани ҳузни накӯхишшуда – мазмум мисли ин қавли сӯфии машхур Сиррии Сақатӣ “ҳузни дунё мазмум ва ҳузни охират мамдуҳ бошад”, идома меёбад ва вучуди ситоишу таҳсини ғаму дардро дар осори сӯфия мабнӣ бар хусусияти таълимоти ин тоифа медонад, ки илмӣ ба назар мерасад. Муаллифи рисола ин шарҳу тавзеҳи ғамро дар адён ва асотири бостонӣ ва тасаввуфи исломӣ “даричае ба сӯи ғамшиносӣ” доништа, дар афкори файласуфону ҳакимон таҷаллӣ пайдо кардани омилҳои шодиву нишот ва ғаму андӯҳи инсонро, қабл аз ҳама, дар андешаи ҳуди инсонҳо дарк карда, парваридани хислатҳои ҳикматписандӣ, шучоат, иффат, адолатро сабаби саодат ва адами вучуди онро мӯҷиби бадбахтиҳои ӯ мешуморад. Муаллифи рисола дар баррасии масъала андешаву орои файласуфони аҳди бостон (Сукрот, Пифагор, Афлотун, Арасту), машшоиён (Ибни Сино, Насираддини Тӯсӣ), мутакаллимон (Имом Ғаззоли), файласуфони аврупой (Мишел де Монтен, Ҷеймс Аллен, Дейл Корнеги, Бертранд Рассел)-ро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, бозтоби масъаларо дар ашъори шоирон дар фасли охири ин боб аз ашъори шоирони аҳди Сомониён, хоса Рӯдакӣ ва Шаҳиди Балхӣ оғоз намудааст ва дар идома аз ашъори Мавлоно бо овардани намунаҳо дар таъйиди ғамситезии ӯ ва сабабҳои хушҳолӣ ва вачду шӯри ин шоири vorаста сухан рондааст, ки бо пайвастании ин силсила ба шеъри шоирони сабки ҳиндӣ мерасонад. Се омилро мӯҷиби дарду ранҷи шоирон ва бозтоби он дар ашъорашон доништааст муаллиф, ки нахустини он пешаи шоирӣ мебошад, ки дар аснои офариниши асари бадеӣ ҳар шоире ба ранҷу азоби фикрӣ ва баъдан бетаваҷҷуҳии ҳамзамонон ба ин маҳсули тафаккуру тахайюл ва эҷод мебошад, ки чандин шоирон аз ин падида гуфтаанду паём додаанд:

Сухандониву хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба шаҳри дигар андозем.

Омили дигари муносибати носолими эҷодӣ, рақобати носолиму фазои номувофиқи эҷодӣ миёни эҷодкорон, ки намунаҳои онро дар осори таърихиву адабӣ бисёр хондаем. Омили сеюмро муаллиф сиркати адабӣ мехисобад, ки сабаби ғаму дарду ранчи адибону эҷодкорон метавонад бошад, ки чанде аз адибон аз дуздии шеърашон ёд кардаанд. Вале ба назари мо, бо ин омилҳои ғамангезиву дардафзоии аҳли эҷод ва мустаъидон маҳдуд намегардад, балки дар шароити сахту тангу тори феодалии асримиёнагӣ омилҳои айниву зехнии зиёди дигаре метавонанд мучиби ранҷу тааби онҳо гардад. Мисли саргузашти тираву тори Масъуди Саъди Салмон, ки ҳеч ба се омили ёдшудаи боло иртибот надорад. Дар интиҳои ин фасл муаллиф ба баррасии чанд асл, ки чун омиле ғамзо ва дардовар дар ашъори шуаро талаққӣ мешаванд, мепардозад ва дар тафсиру тавзеҳи онҳо мекушад ва ниҳоятан дар талмеҳоти намоди ғаму андух чун Рустаму Сухроб (фочиаи писаркушӣ ба дасти падар), Бежан (гирифторӣ дар чох), Фарҳод (заҳмати бесамар), Лайлӣ ва Маҷнун (ғами ҳаҷр, нокомӣ), ки баъдан дар шеъру адаби мо тимсол гардиданд ва имрӯз низ дар шеъри муосир бо тарзу равише тоза истифода мешаванд, мисли ин байти Шаҳриёр:

Хоки **Лайло**и ватанро, ҷони ширин, бар сар афшон,
Хусравони ишқ дарси ибрат аз **Маҷнун** гирифтанд.

Боби дуюми рисола ба “Мавзӯи ғам дар маснавиҳои Бедил” бахшида шудааст, ки мунқасим ба чор қисм буда, бахши аввали он ба муҳтаво ва таркиби маснавиҳои чаҳоргонаи Бедил (“**Ирфон**” -11ҳазор байт, “**Мухити аъзам**”- 6 ҳазор байт, “**Тилисми хайрат**” – 3484 байт, “**Тури маърифат**” – 1226 байт) оид мебошанд. Маснавиҳои хурди Бедил: “**Сифати асб**”-390 байт, “**Сифати фил**” -100 байт, “**Сифати шамшер**” -45 байт, “**Сифати даҳон**” -7 байт, “**Танбеҳу-л- муҳаввисин**” -210 байт мебошанд, ки бе далели кофӣ дар рисола истифода нашудаанд.

Фасли баъдии ин боб дар “Ғамҳои раво ва нораво дар маснавиҳои Абулмаонӣ” буда, дар он бо пешниҳоди мисолҳо аз маснавиёти чаҳоргона ба

тахлилу баррасии ду навъи ғам, ки бар мабной тақсимоти аҳли тасаввуф сурат гирифтааст, ки ҳам бо тасвири ғаму андух ва доду фарёд, ғигону нолаи мардони ошики висоли ҷамоли ҳазрати Ҳақ(қ) ва ҳам бо баёни ҳикоёте шарҳу тавзеҳ ёфтаанд, ки омӯзанда ва муассир мебошанд ва муаллифи рисола ин ҳолоту омоли вачду гирияро бо муқоиса ба чунин вазъи қаҳрамонон дар осори дигари сӯфия мисли “Маснавии маънавӣ” муқоиса ва ғами ишқро аз равотарин ғамҳои ин навъ осор менигорад, ки дар “Тилисми ҳайрат” меҳонем, ки

Хунук ҷое, ки доғолуди ишқ аст,

Хушо ҷашме, ки ғамфарсуди ишқ аст...

Дар маснавиҳои шоир дар баробари ғамҳои раво, писандида аз ғамҳои сухан ба миён омадааст, ки нораво ва мазмум буда, онҳо зоидаи ҳавову ҳавас, нафси аммораанд, ки дар ташаккули сифатҳои мазмум дар шахс мусоидат ва монеъи иртиқои рӯҳонӣ ва маънавии шахс мегарданд. Ҳасад, тағофул аз холи хеш, манманӣ, кибр, гурур... монеъ ва садди рушду тараққи солиқон буда, сабаби ғаму андӯхи нораво мегарданд. Бисёре аз ин ҳикоёту тамсилоти Бедил бар сабили рамзу киноя, маҷоз ва истиора баён гардидаанд, ки як навъ ибрози ақидаҳои тасаввуфӣ ва ирфонии шоир дар либоси назм мебошанд, ки ба тариқи носталжӣ, яъне ҳасрати гузашта ифода ёфтаанд. Вале бо ин ҳама дар назарияи аҳли тасаввуф ҳасрати замони гузашта ё носталжӣ дар баробари замони айнӣ, ки “имкони иҷрои қорре дар он мавҷуд аст, афзал ва муқаддам” шуморида мешавад.

Аз анвои дигари ғамҳо, ки онҳо ҳам аз натиҷаи амалқарди шахс вобаста аст, ғамҳои гурезпазир ва гурезнопазир буда, мавзӯи фасли охири ин боб мебошад. Агар ин ғамҳоро аз нигоҳи мазмуну муҳтаво баррасӣ намуда шаванд, он гоҳ ҳамаи воқеоти ҳаёти шахс, ки берун аз иродаи ӯ рӯй медиҳанд, мисли ғами марги ашхоси наздик, расидани пирӣ, оризихон музмин ғамҳои ҳастанд, ки илоҷи онҳо ба дасти шахс нест. Аммо ғами надоштани сарвату мол, дурӣ аз ёру диёр ва ғ.. ки бо кӯшишу талош ва саъю

чаҳди шахс метавон онро ислоҳ намуд, ки дар маснавиҳои шоир намунаҳои фаровон доранд ва аз ин нигоҳ маснавии дорои сюжети “Тилисми хайрат” хеле ҷолиб мебошанд, ки дар рисола таҳлилу баррасӣ шудаанд ва муаллиф ба натиҷае расидааст, ки ғамҳои марбут ба сарнавишт, таъмини маишати рӯзгор, ва ихтилофоти ақидавӣ аз ҷумлаи ғамҳои гурезнопазиранд ва ғамҳои сарватандӯзӣ, заъфи бадан, афсурдагии дил ғами гурезпазиранд.

Боби сеюми рисола ба таснифи омилҳои ғамбарангез ва ғоятшиносии (натиҷагирии) онҳо оид буда, ба ҳашт фасл бар асоси ҳосили амали шахс санҷида хоҳанд шуд, ки муаллифро ба ин натиҷаи ниҳой расидааст, ки мутобиқи таълимоти ирфон ҳадафи шахси солиқ дарёфти ҳақиқатест, ки барои дигарон пӯшида ва “ориф барои он ғамгин нагардад ва ҷуз сукуту хомӯшӣ чорае надорад”.

Дар қисмати хулоса натиҷаҳои илмии рисола бо шуморагузорӣ баён гардидаанд ва аз камоли дақиқии баррасиҳои муаллиф гувоҳӣ медиҳанд.

Дар баробари дастовардҳо дар рисола чанд нуқсонӣ камбудӣ ҳам ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо арзиши илмии онро афзуда, сатҳи илмии онро боло хоҳанд бурд:

1. Дар рисола номҳои хиндӣ нодуруст навишта шудаанд: на Қшанчандни (сах. 6), балки Кишан Чанд, на Биндрабандос (сах.6), балки Биндробиндос, на Гупомӯй (сах.6), балки Гупомӯвӣ;
2. Дар сах. 15 муаллиф чунин навиштааст: “Дар асари даҳчилдаи “Кашфу-л-махҷуб”, ки қадимтарин тафсири Қуръон ва ирфони форсист, муаллиф Абулфазл Рашидуддини Майбудӣ бар асоси омӯхтаҳои аз таълимоти Хоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ...”. Аввалан, “Кашфу-л-махҷуб” тафсири ирфонии Қуръон аст, на тафсири Қуръон ва ирфон, сониян, тафсири қадимтарин нест, пеш аз ин тафсириҳои Қуръон ба форсӣ мавҷуд аст, ки қадимтарин ва бузургтаринаш “Тарҷумаи “Тафсири Табарӣ” аст ва ин иқтибос аз сайти интернетӣ аст, ки бояд, таърихи ворид шудан ба он сайт сабт

мегардид, на саҳифа ё нашри китоб, ки дар чандин мавриди дигар такрор шудааст;

3. Номи ашхоси аврупоӣ гуногун навишта шудааст: Бертронд Росул (сах.26), Бертонд Росал (сах. 77), Берланд Росул (сах.82).
4. Дар сах. 30 “марсия” шакли шеърӣ хонда шудааст, ки хатост, навъи шеър аст;
5. Унвони боби якум “Баррасии **ҷойгоҳи ғам** дар адён, асотир ва илму адаб” ва фасли аввали он “**Ҷойгоҳи ғам** дар адён ва асотир” аз мантиқи сухан орӣ буда, бояд “мафҳуми ғам” навишта мешуд, мувофиқтар буд;
6. Дар адабиёти шумораи №71 омадааст: Доктор Абдулғанӣ. Ахвол ва осори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил. – Кобул: Пуҳантуни адабиёт ва улуми башарӣ, 1351. Дар ин ҷо вожаи пуҳантун, бояд пуҳанзаӣ бошад, зеро аввалӣ ба маънии донишгоҳ ва дувумӣ ба маънии факултет аст;
7. Дар охири фаслҳо хулосаҳои муаллиф наомадааст;
8. Хатоҳои грамматикӣ (сах.11), имлоӣ ва фанӣ (сах. 17, 22, 23, 27, 27, 28, 29, 35, 45, 49, 79...) дар рисола зиёд мебошанд.

Бо вучуди ин, камбудии зикршуда ҳусни рисоларо коҳиш навода, ислоҳшавандаанд. Рисола дар сатҳи матлуби услуби илмӣ таълиф ёфтааст ва тадқиқоти илмӣ анҷомёфта ба ҳисоб меравад.

Фишурдаи рисола, мақолаҳои ба ҷоп расонидаи муаллиф ва гузоришҳои илмӣ ӯ муҳтавои рисоларо ифода мекунанд ва аз лаёқати баланди илмӣ соҳиби он гувоҳӣ медиҳанд. Рисолаи Салимиён Озар Саидзод дар мавзӯи “Мафҳуми “ғам” ва омилҳои ғамбарангез дар маснавиёти Мирзо Абдулқодирӣ Бедил” ба талаботи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.01. -Адабиёти тоҷик мебошад.

Номзади илми филология,
ходими пешбари илми
шуъбаи таърихи адабиёти
Институти забон ва адабиёти
ба номи Рӯдакии АМИТ,

 Мухаммадиев Ш.М.

Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 21.

E-mail: Shamsiddin-2010@mail.ru

Тел.: (+992)2272907

Имзои номзади илми филология Мухаммадиев Ш.М.-ро тасдиқ
менамоям: мудирӣ шуъбаи кадрӣ Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ
Ҳасанов Ҳ.М.

